

Docentenhandleiding – Kerkstraat zonder kerk

Informatie

TV: Tijd van televisie en computer

KA: De toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen.

Duur: 1 lesuur

Leerdoelen

Na deze les kan de leerling:

- Uitleggen waardoor het kerkbezoek na 1945 afnam;
- Één verschil tussen geloof vroeger en nu benoemen;
- Verklaren wat ontkerkelijking betekent;
- Een voorbeeld geven van herbestemming van een kerkgebouw.

Achtergrondinformatie

Tot ver in de twintigste eeuw was het dagelijks leven van Limburgers sterk verweven met de katholieke Kerk. Kerkbezoek, sacramenten (doop, communie, vormsel), katholieke scholen en verenigingen bepaalden het ritme van het leven. Deze sterke positie hing samen met de verzuiling: mensen leefden grotendeels binnen hun eigen religieuze of ideologische groep.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit snel. Door de stijgende welvaart, betere scholing en de opbouw van de verzorgingsstaat werden mensen minder afhankelijk van de kerk voor zorg, steun en zekerheid. De overheid nam taken over die vroeger door kerkelijke instellingen werden vervuld, zoals armenzorg en ouderenzorg (bijvoorbeeld via de AOW vanaf 1956).

Tegelijkertijd groeide de persoonlijke vrijheid. Mensen kregen meer vrije tijd, toegang tot nieuwe ideeën (onder andere via televisie en onderwijs) en gingen kritischer nadenken over kerkelijke regels, bijvoorbeeld rond geboortebeperving. Pogingen van de kerk om te moderniseren, zoals het Tweede Vaticaans Concilie (1962–1965), konden de ontkerkelijking niet stoppen. Het kerkbezoek daalde sterk, zelfs na het invoeren van ‘beatmissen’ en Studentenecclesia. Door missen te combineren met nieuwere muziek probeerde men de kerk aantrekkelijker te maken voor de jeugd.

Ontkerkelijking betekende niet automatisch dat mensen niet meer geloofden. Veel mensen gingen hun geloof persoonlijker beleven, los van vaste instituties. Dit wordt vaak aangeduid als *ietsisme*: het idee dat er “iets” is, zonder zich strikt te binden aan een kerk.

Opdracht 1 – Geloof toen en nu (interview)

Stap 1 – Voorbeeldantwoorden bij de interviewvragen

Vraag: Ging u vroeger naar de kerk? Hoe vaak?

Veel geïnterviewden zullen aangeven dat zij vroeger elke zondag naar de kerk gingen, vaak ook op feestdagen zoals Kerstmis, Pasen en Allerheiligen. Voor sommigen hoorde daar ook doordeweeks de mis bij, bijvoorbeeld voor of na het werk. Kerkbezoek was onderdeel van het vaste weekritme.

Vraag: Was dat een keuze of een verplichting?

De meeste ouderen zullen aangeven dat het geen echte keuze was. Kerkbezoek werd verwacht door ouders, familie en de gemeenschap. Niet gaan kon leiden tot opmerkingen van buren of de pastoor. Sommigen geven aan dat ze het wel graag deden, anderen dat ze het als plicht ervoeren.

Vraag: Wat betekende de kerk voor het gezin?

De kerk was vaak het sociale middelpunt van het gezin en het dorp. Naast geloof speelde de kerk een rol bij opvoeding, normen en waarden, feesten, rouw en steun bij moeilijke momenten. Veel gezinnen haalden hun regels en gewoontes uit de kerkelijke leer.

Vraag: Wanneer veranderde dat?

Veel geïnterviewden noemen de jaren 1960 of 1970 als omslagpunt. Redenen die genoemd worden zijn: meer werk, andere vrijetijdsbesteding, verhuizing, veranderende ideeën over geloof of onenigheid met kerkelijke regels (bijvoorbeeld rond seksualiteit of geboortebeperving).

Vraag: Hoe kijkt u nu naar geloof of spiritualiteit?

Antwoorden lopen uiteen. Sommigen zijn nog gelovig maar gaan minder naar de kerk. Anderen zeggen dat ze niet meer geloven, of dat ze “op hun eigen manier” geloven. Regelmatig komt het idee terug dat geloof persoonlijk is geworden.

Voorbeeld bij het uitwerken van het interview

Twee dingen die kunnen opgevallen:

- Kerkbezoek was vroeger sterk verbonden met sociale controle en gewoontes.
- Veel mensen zijn niet ineens gestopt met geloven, maar wel met naar de kerk gaan.

Eén reden waarom dit verhaal niet alles kan vertellen over het verleden:

- Het is één persoonlijke ervaring en zegt niet hoe alle Limburgers dachten of leefden.
- Herinneringen kunnen gekleurd zijn door latere ervaringen.
- De geïnterviewde leefde in een specifieke plaats en tijd.

Stap 2 – Vergelijken met nu: voorbeeldantwoorden

Wat is het grootste verschil tussen vroeger en nu als het gaat om geloof?

Het grootste verschil is dat geloof vroeger een collectieve plicht was en nu vooral een persoonlijke keuze is. Vroeger bepaalde de kerk sterk het dagelijks leven, terwijl mensen nu zelf beslissen of en hoe zij geloven. Kerkbezoek is niet langer vanzelfsprekend.

Wat is hetzelfde gebleven?

Geloof speelt bij veel mensen nog steeds een rol bij bijzondere momenten, zoals begrafenissen, huwelijken en feestdagen. Ook waarden zoals naastenliefde, zorg voor anderen en zingeving zijn gebleven, al worden ze niet altijd meer aan de kerk gekoppeld.

Denk je dat minder kerkbezoek betekent dat mensen minder geloven? Leg uit.

Minder kerkbezoek betekent niet automatisch dat mensen minder geloven. Veel mensen geloven nog wel, maar doen dat op hun eigen manier. Ze voelen zich minder verbonden aan regels en instituties, maar zoeken wel zingeving, rust of spiritualiteit. Dit past bij het idee van ietsisme.

Opdracht 2 - Oorzakenkaart

Welke oorzaken speelden een rol bij de ontkerkelijking?

De ontkerkelijking werd veroorzaakt door een combinatie van maatschappelijke veranderingen. De toegenomen welvaart zorgde ervoor dat mensen minder afhankelijk werden van de kerk voor steun en hulp. Door de opbouw van de verzorgingsstaat nam de overheid taken over die vroeger door de kerk werden uitgevoerd, zoals armenzorg en ouderenzorg. Betere scholing zorgde ervoor dat mensen kritischer gingen nadenken over tradities en regels. Daarnaast veranderde de invulling van de zondag door meer vrije tijd en nieuwe vormen van ontspanning, zoals televisie. Ook kerkelijke standpunten, bijvoorbeeld over geboortebeperving, sloten steeds minder aan bij het dagelijks leven van veel gelovigen.

Nuance

Benadruk dat ontkerkelijking geen bewuste aanval op de kerk was, maar vaak het gevolg van veranderende omstandigheden en keuzes.

Antwoordmodel schema / mindmap

1. Welvaart

Wat betekent dit?

Welvaart betekent dat mensen na de Tweede Wereldoorlog meer geld, comfort en zekerheid kregen. Lonen stegen, mensen kregen betere woningen, huishoudelijke apparaten, vakanties en later ook auto's.

Invloed op kerkbezoek

Doordat mensen financieel zelfstandiger werden, waren zij minder afhankelijk van de kerk voor hulp en steun. Kerkbezoek werd daardoor minder noodzakelijk. Mensen kregen meer vrijheid om zelf keuzes te maken over hun leven en geloof.

Nuance voor de docent

Welvaart zorgde niet meteen voor ontkerkelijking, maar maakte het mogelijk om losser met kerkelijke verplichtingen om te gaan.

2. Verzorgingsstaat

Wat betekent dit?

De verzorgingsstaat is een systeem waarbij de overheid zorgt voor mensen die oud, ziek, arm of werkloos zijn. Voorbeelden zijn de AOW (vanaf 1956), uitkeringen en zorgvoorzieningen.

Invloed op kerkbezoek

Vóór de verzorgingsstaat was de kerk vaak verantwoordelijk voor armenzorg en hulp. Toen de overheid deze taken overnam, verloor de kerk een belangrijke sociale functie. Mensen hoefden niet meer naar de kerk voor steun of zekerheid.

Nuance voor de docent

Dit betekende niet dat de kerk ineens onbelangrijk werd, maar wel dat haar praktische rol kleiner werd.

3. Onderwijs

Wat betekent dit?

Na de oorlog gingen meer kinderen langer naar school. Onderwijs werd toegankelijker en mensen kwamen in aanraking met nieuwe ideeën, wetenschap en andere levensbeschouwingen.

Invloed op kerkbezoek

Door onderwijs gingen mensen kritischer nadenken over tradities en regels. Ze accepteerden minder vanzelfsprekend wat de kerk voorschreef en maakten vaker hun eigen keuzes over geloof en levensstijl.

Docenttip

Leg het verschil uit tussen *kritisch nadenken* en *afwijzen*: veel mensen gingen anders geloven, niet per se minder.

4. Vrije tijd en televisie

Wat betekent dit?

Vanaf de jaren 1950 kregen mensen meer vrije tijd. Zaterdag werd een vrije dag en televisie deed zijn intrede in de huiskamer.

Invloed op kerkbezoek

De zondag kreeg een andere invulling. In plaats van kerkbezoek kozen mensen voor ontspanning, sport of televisie. De kerk verloor haar vaste plek in het weekritme.

5. Kerkelijke regels (bijv. geboortebeperving)

Wat betekent dit?

De katholieke Kerk bleef vasthouden aan vaste regels over seksualiteit, huwelijk en geboortebeperving, ook toen de samenleving veranderde.

Invloed op kerkbezoek

Veel mensen ervoeren deze regels als streng of niet passend bij hun leven. Dit zorgde voor afstand tot de kerk, vooral bij jongere generaties en gezinnen.

Belangrijke nuance

De kerk moderniseerde op sommige punten (zoals de volkstaal in de mis), maar niet op alle gevoelige onderwerpen. Juist die spanning versnelde de ontkerkelijking.

Welke oorzaak vind jij het belangrijkste?

Leerlingen kiezen vaak voor:

- **Verzorgingsstaat:** omdat mensen nu hulp kregen van de overheid en niet meer van de kerk;
- **Welvaart:** omdat financiële zekerheid mensen onafhankelijker maakte;
- **Onderwijs:** omdat mensen zelf gingen nadenken over geloof en regels.

Hoe hangen minstens twee oorzaken met elkaar samen?

Welvaart en onderwijs hangen sterk samen: doordat mensen meer verdienden, konden zij langer naar school. Door onderwijs kregen zij een bredere kijk op de wereld. Samen zorgden deze ontwikkelingen ervoor dat mensen minder vanzelfsprekend vasthielden aan kerkelijke tradities. Ook de verzorgingsstaat en welvaart versterken elkaar: economische groei maakte sociale voorzieningen mogelijk, waardoor de rol van de kerk kleiner werd.

Opdracht 3 – Van verzuiling naar ietsisme

Wat was verzuiling?

Verzuiling betekende dat mensen leefden binnen hun eigen groep, zoals de katholieke of protestantse zuil. Ze hadden eigen scholen, kranten, verenigingen en politieke partijen. De kerk bepaalde in grote mate hoe mensen dachten en leefden.

Wat betekent ontkerkelijking?

Ontkerkelijking is het proces waarbij steeds minder mensen naar de kerk gaan en zich minder gebonden voelen aan kerkelijke regels en instituties. Dit begon sterk in de jaren 1960 en zet zich tot vandaag voort.

Wat is ietsisme?

Ietsisme is het idee dat er “iets” moet zijn tussen hemel en aarde, zonder dat mensen precies kunnen of willen benoemen wat dat is. Het geloof wordt persoonlijk en los van vaste regels of een kerk.

Waarom past ietsisme goed bij deze tijd?

Ietsisme past bij een samenleving waarin persoonlijke vrijheid centraal staat. Mensen willen zelf bepalen hoe zij geloven en voelen zich minder aangetrokken tot vaste regels en instituten. Dit sluit aan bij individualisering en keuzevrijheid.

→ Maak duidelijk dat ietsisme niet betekent dat mensen “nergens meer in geloven”.

Opdracht 4 – Kerkstraat zonder kerk

Wat zegt deze verandering over de rol van de kerk in de samenleving?

Het verdwijnen of herbestemmen van kerken laat zien dat de kerk haar centrale rol in het dagelijks leven heeft verloren. Waar kerken vroeger het middelpunt van het dorp waren, zijn ze nu soms overbodig geworden. Tegelijk laat herbestemming zien dat mensen het gebouw vaak wel willen behouden, maar met een nieuwe functie die beter past bij de huidige samenleving, zoals wonen, cultuur of winkels.

Nuance

Leg uit dat sloop en herbestemming ook emotionele discussies oproepen, omdat kerken verbonden zijn met herinneringen en identiteit.